

УДК 330.101

*Ратушняк Світлана Миколаївна,
здобувач кафедри економічної безпеки
Національної академії внутрішніх справ*

ПОКАЗНИКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Визначена сутність категорії «соціально-економічна безпека» та розглянуті її складові елементи. Окреслені основні індикатори, розрахунок яких дозволить спрогнозувати негативні вияви у соціально-економічній сфері.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, соціально-економічна безпека, індикатори соціально-економічної безпеки.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні реформи в соціально-економічній сфері ще не доведені до кінця, що не дозволяє здійснювати глибоке структурне реформування для забезпечення високого рівня економічної безпеки держави. Зазначене пов'язане із небезпеками та загрозами, які виникають внаслідок соціальної напруженості та відсутності ефективних засобів для управління соціальними ризиками. Але якщо ретельно розраховувати певні показники, які характеризують процеси, що відбуваються у соціально-економічній сфері, можна спрогнозувати негативні вияви та запобігти їм. Для цього в економічній науці розроблена система індикаторів, яка дозволяє спостерігати відхилення показників у зазначеній сфері від їх звичайних значень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам застосування певних індикаторів для дослідження соціально-економічної безпеки присвячені праці С. І. Бандури, О. Г. Білоуса, З. С. Варналія, А. С. Гальчинського, В. М. Геєця, О. М. Гончаренка, Б. В. Губського, Б. М. Данилишина, Р. М. Дацківа, Я. А. Жаліла, О. І. Захарова, Т. М. Качали, М. Х. Корецького, В. І. Мунтіяна, О. М. Невелєва, Я. Б. Олійника, О. Г. Осауленка, Г. В. Осовської, В. І. Павлова, Г. А. Пастернак-Таранушенка, І. Л. Сазонця, А. В. Степаненка, Д. М. Стеченка, А. С. Філіпенка, Л. Г. Чернюк та ін. Поряд з цим питання індикаторів соціально-економічної безпеки в сучасній науці досліджені недостатньо.

Постановка завдання. Метою статті є визначення найоптимальнішого набору індикаторів, які дозволять отримати інтегровану оцінку стану соціально-економічної безпеки як окремого регіону, так і держави в цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безумовно, сьогодні забезпечення безпеки економіки – перш за все практична діяльність відповідних економічних та політичних суб'єктів, і в першу чергу – держави. Водночас якість та результативність цієї практичної діяльності багато в чому залежить від змісту та рівня того знання, у зв'язку із яким вона здійснюється, – від теорії.

Теоретична та практична зацікавленість у дослідженні проблем правового забезпечення безпеки викликаний політичними, соціальними та економічними перетвореннями, які відбуваються як у внутрішньому житті, так і у сфері національної безпеки держави. В історичних реаліях Україна стикнулася з цілою низкою проблем,

вирішення яких безпосередньо пов'язано з виявленням та аналізом реальних та потенційних загроз її національним інтересам. Від того на скільки успішно будуть локалізовані або знешкоджені реальні загрози життєво важливим інтересам особи, суспільства та держави, залежить доля політичних та економічних реформ в державі.

Забезпечення економічної безпеки входить до складу найважливіших функцій держави. Проблема економічної безпеки ніколи не існувала сама по собі. Конкретний зміст цієї проблеми змінюється в залежності від внутрішніх та зовнішніх умов, які склалися в конкретний період.

Поняття «економічна безпека» є відносно новим в українському лексиконі, хоча і добре відомим в практичній діяльності на Заході. Проблема економічної безпеки була вперше сформульована в США в 30-і рр. Її актуальність обумовлювалась найсильнішою світовою кризою і необхідністю вироблення заходів швидкого реагування на загрози такого масштабу в рамках національної економіки. У 70-і рр. термін «економічна безпека» став розглядатися як найважливіша складова національної безпеки і досить швидко одержав поширення в економічно розвинутих капіталістичних країнах.

В економічній сфері Радянського Союзу проблеми економічної безпеки розглядалися переважно стосовно зовнішньоекономічної діяльності або економічної злочинності. Відповідно до визначення, приведеного в енциклопедичному словнику «Політологія», економічна безпека – стан, у якому народ може суверенно, без втручання і тиску ззовні визначати шляхи і форми свого економічного розвитку.

В інших країнах питанням забезпечення економічної безпеки приділяється значна увага, про що свідчать такі факти. За перші 100 днів правління нового президента Ф. Рузвельта в 1933 році було прийнято 15 законів, що забезпечували «новий курс» і стали базою подальшого розгортання заходів для подолання кризи і відновлення економічної могутності країни. Ф. Рузвельт продемонстрував відмову від класичної теорії і практики невтручання держави в економіку. Уже тоді Ф. Рузвельт і його команда зрозуміли, що ринковий механізм ХХ століття повинен представляти оптимальне поєднання ринкових механізмів і державної участі в господарських процесах, тому що економічні інтереси особистості реалізуються через соціальну політику держави. Ф. Рузвельт багато консультувався в той час із Дж. М. Кейнсом – прихильником державного втручання в економічне життя країни.

Сьогодні законодавчого визначення категорії «економічна безпека» не існує, але в Законі України «Про основи національної безпеки України» визначено поняття «національна безпека», складовою якої і є економічна безпека. Відповідно до згаданого Закону національною безпекою є захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у різних сферах життя.

Найбільш широкого розповсюдження сьогодні отримав об'єктивістський підхід до визначення феномену економічної безпеки, відповідно до якого економічна безпека – стан захищеності життєво важливих потреб та інтересів соціальних об'єктів в економічній сфері від внутрішніх та зовнішніх викликів, загроз та небезпек [4].

На підставі аналізу сучасних підходів до визначення економічної безпеки слід підкреслити, що сучасна еволюція теорії економічної безпеки знаходить своє відображення у наступних концептуальних положеннях:

- трактування безпеки у значенні економічного забезпечення національної безпеки держави, а не як локалізованого сегменту проблеми захисту державних інтересів;

- класичний розподіл загроз безпеці на внутрішні та зовнішні із пріоритетом (у сучасних умовах) внутрішніх загроз (при цьому необхідно брати до уваги, що межі між ними поступово зникають);
- позаринкова генеза економічної безпеки, у зв'язку з тим, що виникнення таких проблем викликано не лише об'єктивно існуючими негативами ринкового регулювання, але й загрозами суб'єктивно-функціонального порядку, які обумовлені прорахунками регулювання (помилки у стратегії реформування, наявність масштабної корупції, криміналізації тощо);
- необхідність визначення порогових значень індикаторів безпеки для отримання більш чіткого інструментарію виявлення больових точок розвитку економіки та використання кількісних орієнтувань при прийнятті централізованих рішень у сфері регулювання процесом відтворення;
- відображення національних інтересів безпеки у сфері економіки при співставленні прогнозів та програм розвитку економіки держави.

Дехто з дослідників пов'язує об'єкт безпеки із уявою про цілісність економічної системи, але говорить переважно про «національну економіку», «державні інтереси» тощо. У їх формулюваннях спостерігається системний, структурно-функціональний підхід. Одностороннє уявлення про специфіку економічної безпеки та економічний механізм її забезпечення породжують обмеженість у аналізі змісту, цілей та форми цих складних суспільних феноменів [2; 5; 3].

У структурі економічної безпеки слід виділяти соціально-економічну безпеку, яка полягає у цілеспрямованій діяльності господарюючих суб'єктів з досягнення такого стану організаційних, виробничих та юридичних відносин, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, за яких забезпечується соціальна стабільність, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний розвиток держави. Метою такої діяльності є соціально-економічна безпека – стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість розвитку держави в цілому, достатній оборонний потенціал навіть за найбільш несприятливих умов розвитку зовнішніх та внутрішніх процесів.

Спираючись на дослідження методологічних засад економічної теорії зміст соціально-економічної безпеки можна визначити як стан захищеності соціально-економічних інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз, який передбачає можливість забезпечувати необхідну кількість суспільних та квазісуспільних благ.

Важливе місце у забезпеченні соціально-економічної безпеки посідають соціально-економічні загрози як внутрішні або зовнішні умови (фактори), які негативно впливають на соціально-економічну сферу та вимагають зниження власних кількісних характеристик для того, щоб підвищити рівень соціально-економічного розвитку.

Соціально-економічну безпеку, в широкому сенсі, можна визначити як сталий стан активного зростання, забезпечення такого рівня розвитку національної економіки, за якого вона здатна забезпечити:

- ефективне задоволення суспільних потреб за умов підтримання на достатньому
- у рівні соціальної стабільності суспільства та держави;
- техніко-економічну незалежність, а також невразливість держави під впливом зовнішніх та внутрішніх загроз;
- захист економічних інтересів України на внутрішньому та зовнішньому ринках в умовах глобалізаційних тенденцій.

Для забезпечення соціально-економічної безпеки необхідний достатньо високий рівень узгодженості інтересів щодо тактики та стратегії розвитку підприємств та галузей економіки, досягнення короткострокових та довгострокових цілей.

Зазначене дає підстави виокремити три найбільш важливих елемента в структурі соціально-економічної безпеки.

1. Економічна незалежність. Вона не є абсолютною, тому що спеціалізація та суспільний розподіл праці робить відокремлених товаровиробників взаємозалежними один від одного. Економічна незалежність – можливість контролю над виробничими ресурсами, досягнення такого рівня виробництва, ефективності та якості продукції, який би забезпечував конкурентоспроможність та дозволяв на рівних приймати участь у внутрішній та світовій торгівлі, обміну науково-технічними досягненнями. Економічна незалежність проявляється як незалежність у прийнятті рішень та дій (суверенітет), у досягненні цілей (автономія).

2. Стабільність та сталість. Ці елементи передбачають захист усіх форм власності, створення надійних умов та гарантій для підприємницької активності, стримування факторів, які здатні дестабілізувати ситуацію (боротьба з кримінальними структурами в економіці, недопущення значної галузевої диференціації у розподілі доходів, попередження штучного створення стану неспроможності та банкрутства).

3. Здатність до саморозвитку та прогресу. Створення сприятливого клімату для інвестицій та інновацій, постійна модернізація виробництва, підвищення професійної освіти та загальнокультурного рівня трудового колективу – стають необхідними та обов'язковими умовами стійкості та самозбереження підприємств реального сектору економіки [3, с. 151].

Для того, щоб дослідити соціально-економічну безпеку доцільно використовувати індикаторний аналіз. Його сутність полягає у формуванні такої системи індикаторів, яка б дозволила оцінити ступінь кризового стану соціально-економічної сфери та розробити комплекс заходів для попередження та ліквідації загроз. Слід зазначити, що індикатором є найбільш загальний показник, на основі якого можливо встановити зміни в стані економічної системи. Для дослідження необхідно використовувати набір індикаторів, який являє собою взаємопов'язану систему показників, кожен з яких характеризує певний аспект економічної сфери. Дані індикатори повинні враховуватися при формуванні стратегії економічного розвитку, засад проведення структурних перетворень в господарській сфері [1, с. 34].

При проведенні досліджень визначаються реальні значення індикаторів, які порівнюються із гранично допустимими (пороговими) їх показниками, які розраховані та спираються на загальні цілі функціонування соціально-економічної сфери та показники економічної безпеки. Ситуація оцінюється як стабільна тоді, коли дійсні показники індикаторів не перевищують їх порогових значень.

При проведенні аналізу соціально-економічної безпеки доцільною є диференціація індикаторів на блоки, кожен з яких характеризується окремим набором показників. Ця система індикаторів повинна надавати можливість дооцінки кількісних параметрів і тенденцій економічної безпеки. Від стану безпеки кожного з блоків залежить дотримання економічної безпеки в цілому [1, с. 36].

Індикатори, на підставі яких можна оцінити ступінь загроз соціально-економічній безпеці держави, доцільно поділити на наступні блоки:

I. Індикатори рівня доходів населення.

II. Індикатори рівня диференціації доходів населення.

- III. Індикатори рівня життя населення.
- IV. Індикатори якості життя населення.
- V. Індикатори зайнятості населення (рівень безробіття, її структура).
- VI. Індикатори демографічного стану.
- VII. Індикатори рівня фінансування соціальної сфери.

Формули, за якими вираховуються показники в запропонованих блоках можна обрати наступні:

За першим блоком необхідно вираховувати індикатор концентрації доходів Лоренца:

$$L = \frac{y_i - x_i}{2}$$

де y_i – частка доходів, які знаходяться у i -ї групи населення,

x_i – частка населення у i -й групі населення.

Чим цей показник ближче до 1, тим концентрація населення за доходами менша.

За другим блоком можна розрахувати індикатор концентрації доходів Джини, який дасть можливість побачити рівень рівності доходів. Він розраховується за наступною формулою:

$$G = 1 - 2 \int_0^1 x_i C y_i + x_i y_i,$$

де y_i – частка доходів, які знаходяться у i -ї групи населення,

x_i – частка населення у i -й групі,

$C y_i$ – кумулятивна частка доходу.

Межа, в якій знаходиться коефіцієнт, коливається від 0 до 1. Чим ближче цей коефіцієнт до 1, тим рівень нерівності нижче, і навпаки – чим він ближче до 0 – тим рівень рівності доходів вище.

Щодо третього блока, то можна розрахувати індикатор рівня життя за такою формулою:

$$K = \frac{P - q}{100 - q},$$

де P – купівельна спроможність доходів (тобто співвідношення середньостатистичних доходів держави до середньосвітових показників),

q – питома вага населення з доходами нижчими за прожитковий мінімум.

Цей показник показує, у скільки разів середні доходи відносно забезпеченого населення (тобто такого, яке має дохід вище прожиткового мінімуму) вищі за величину прожиткового мінімуму.

Таким чином можна вираховувати показники за кожним з наведених блоків. Але для того, щоб оцінити стан та рівень соціально-економічної безпеки необхідно обрати такі індикатори, які характеризують властивості соціально-економічної сфери у виконанні нею основних функцій та у попередженні соціально-економічних загроз. Кількість та різновиди обраних індикаторів залежать від задач, які постають перед дослідником.

У якості базових даних слід обирати інформацію за один рік з досліджуваного періоду, який визнаний найбільш вдалим з економічної точки зору.

Оцінка ступеню кризисності індикаторів здійснюється за шкалами кризисності з виділенням критичних зон, які визначаються шляхом введення порогових значень індикаторів – передкризових та кризових. Інтегрована оцінка соціально-економічної безпеки за блоками здійснюється за допомогою бальних оцінок за рівномірною бальною шкалою.

Кожен з обраних індикаторів соціально-економічної безпеки, є певною фізичною величиною (в натуральних або умовних одиницях), які характеризують певний реальний або прогнозований показник, який відноситься до соціально-економічної сфери у той час, який обраний для оцінки рівня соціально-економічної безпеки на поточний або майбутній період.

Порогове значення є певною критичною величиною цього індикатора, яке характеризує максимально допустимий стан цього показника.

Таким чином, порогові значення соціально-економічної безпеки держави, регіону визначають межу переходу соціально-економічної сфери з нормального до кризового стану, що відображується за допомогою шкали кризовості, яка поділена на інтервали нормального та кризового стану з виділенням передкризової зони.

Висновки. На рівні суспільної свідомості «безпека» – відсутність небезпеки. При цьому воно відображає не тільки специфічні ознаки феномена безпеки в конкретній, специфічній галузі діяльності, але й містить то загальне, типове, стале, що характерне для всіх галузей життєдіяльності людини та суспільства. Визначення індикаторів соціально-економічної безпеки має досить важливе значення, оскільки їх використання безпосередньо пов'язано та практично забезпечує розроблення практичних заходів державно-правового забезпечення економічної безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Александрова О. Ю. Система індикаторів оцінки економічної безпеки / О. Ю. Александрова // Вісники економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 2010. – С. 34-37.
2. Ендоцкий И. Инвестиционный анализ в реальном секторе / И. Ендоцкий. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 352 с.
3. Кочурова Л. И. Реальный сектор развитого рынка: теоретические основы, модель / Л. И. Кочурова. – М.: Экономика, 2004. – 213 с.
4. Мухин И. В. Экономическая безопасность в системе национальной безопасности Российской Федерации / И. В. Мухин. – М.: МАЭП, 2004.
5. Сергиенко Я. В. Финансы и реальный сектор / Я. В. Сергиенко. – М., 2004. – 384 с.

Ратушняк С. М. Показатели социально-экономической безопасности

Определена сущность категории «социально-экономическая безопасность» и рассмотрены ее составляющие. Очерчены основные индикаторы, расчет которых позволит спрогнозировать негативные проявления в социально-экономической сфере.

Ключевые слова: *безопасность, экономическая безопасность, социально-экономическая безопасность, индикаторы социально-экономической безопасности.*

Ratushnaik S. M. Indicators of socio-economic security

The essence of the category of «social and economic security» and discussed its components. The basic indicators, which allow the calculation to predict the negative manifestations of the socio-economic sphere.

Key words: *security, economic security, social and economic security, indicators of socio-economic security.*

